

a bikát. Olyan zajt csináltunk, hogy elhallatszott a falu másik végére es. Amikor vége lett behívtak a házba pénzt és peracet adtak.

Másnap reggel, újév napján kezdődött újból, mentünk házról-házra búzát hinteni. Megtöltöttük a zsebeinket búzával és amikor beléptünk a házba elkezdtük hinteni a búzát ezekkel a szavakkal. „Az Isten adjon ebben az újesztendőben áldást, békességet, szép esőket, bő termést. Az Isten tartsa meg a házigazdákat és barmaikat. Boldog újévet kívánok.” Erre megint adták a diót, peracet meg a pénzt.

Hát ilyen szokásaink voltak Lábnyikban.

Laczkó István

A híres debreceni tőzsérség fénykora és hanyatlása

A XVI. században Debrecen ipara és kereskedelme igen jelentős volt. Ebben a században alakult ki a lakosság gazdag kereskedő tőzsére rétege, mely a marhatenyésztés és marhakereskedelem révén európai hírnévre tett szert.

Az árutermelés fellendülésével a magyarországi marhakereskedelem a XVI–XVII. század folyamán, nagyrészt paraszti és kisnemesi származású, gyorsan gazdagodó tőzsérek (arab tudszar = kereskedő szóból) tartották kézben. Századokon át a vágómarha volt az ország legfontosabb kiviteli cikke. A bécsi piacon mintegy 40 000 marha kelt el. Külkereskedelmünk alakulása nagyban a tőzsérektől függött. A marhakereskedelem szorosan kapcsolódott a marhatenyésztéshez, melynek fontos alapfeltétele a jó legelőterület, Debrecen határában levő pusztaság, a Hortobágy szolgált. A tiszai árvíz által öntözött terület kiválóan alkalmas volt állattenyésztésre és legeltetésre egyaránt. Voltak ugyan a város határhoz vezetőiben egyéb legelők is, de ezeknek jelentősége nem ért fel a hortobágyi legelők minőségével, melyek a rideg jószágok nyári legelőjeként szolgáltak. A Debrecen határában tenyésztett szürke marhának európai jó hírneve volt.

Az 1570-es években Debrecen kereskedelmében az állattenyésztés állott legelő. Egy-egy debreceni tőzsér (marhakereskedő) marhaállománya sokszor nem fért el Debrecen határában, ezért kellett máshol pusztát bérelnie. Szolláth István pl. Ohat-pusztát 1657-ben bérelte állatai számára. Bíró Gáspár 10 ezer ökör tulajdonosa volt. A XVI. században Duskár Ferenc főbíró tartották Debrecen legnagyobb marhakereskedőjének, aki még a királyi kincstárnak is hitelezője volt. Az egyik gazdag tőzsér, Báthori Szabó András hagyatékából kezdték meg a leégett Kistemplom építését 1720-ban, az építómester Burainer Boldizsár volt.

A város lakóinak erős gazdasági stabilitása közérdek volt, mert a sokfelől halálos veszedelemmel fenyegető ellenségek fojtó szorításából csak súlyos anyagi áldozatok árán lehetett szabadulni, mivel a várost erős várfalak helyett csak sövénykerítés „védte”. A város lakosságának ugyan nem minden rétege rendelkezett a tőzsérekéhez hasonló anyagi javakkal, mégis a marhakereskedők pénz- és állatállománya nem kis segítséget nyújtott a városnak az ellenségek által követelt hatalmas sarcok kifizetésében.

A XVI. században a végvári katonaság élelmezése jó piacot nyújtott a debreceni tőzséreknek, de sokkal nagyobb jelentősége volt a Bécsbe, Lengyelországba és Velencébe való szállításoknak. A nagy haszon ellenére azonban a tőzséreknek tetemes kiadásai voltak a kereskedelmi ügyletek lebonyolításában. A magyar, német, török minden eladásra kihajtott marha után harmincadfizetésre kötelezte őket. Ez magában is tetemes kiadást jelentett a tőzsérek számára, de ezzel még távolról sem merültek ki kiadásai, mert ezenkívül úsztatópénzt, főpénzt, kormánypénzt, hidast, kövezetvámot, vásárdíjat, állaspénzt, cédulapénzt is kellett fizetniük. Minden harmincados hivatalnál kötelesek voltak megállni és hagyni, hogy irataikat felülvizsgálják, hogy megfelelnek-e a törvényes előírásoknak.

Mivel azonban a tőzséreknek a hosszú úton tartaniok kellett a sokszor nagy tömegekben támadó útonállóktól, rablóktól, martalócoktól, akik a jószágállományt és a tőzsérek pénzét akarták eltulajdonítani, a tőzséreknek botoslegényeket és hajtókat kellett fogadniok, ugyanakkor állatgondozókat is az állatok ellátására. Kalauzok nélkül sem volt tanácsos utazgatni az ezer veszélyt rejtegető Alföldön, mert könnyen eltévedhettek és nehezen

érkezettek célba nélkülük. Minden utazó embernek szüksége volt hát kalauzokra, akik úgy ismerték az ország különböző vidékeit, utait, mint a tenyerüket. A kalauzkodás éppen ezért sok embernek adott kenyeret.

A tőzsérek vállára nehezedett a felhajtással járó sok kiadás s a rablótámadásoktól való félelem. Megpróbálták kiadásait csökkenteni, módszereikben nem voltak válogatósak. Igyekeztek elkerülni a harmincadosok házát, ez pedig nem volt könnyű dolog, mert a harmincadosok is számoltak ezzel a lehetőséggel, a lovaslátókkal, nyomjárókkal, nyomnézőkkel vigyázták az utakat. Ezek ellenére a tőzséreknek olykor mégis sikerült a kalauzok segítségével elkerülni a harmincados házakat anélkül, hogy az utat eltévesztették volna. Aki pedig nem fizette ki a törvényszabta harmincadot, arra azt mondták, hogy „elszöktette a császár harmincadát”.

A budai pasa panasza is bizonyítja, hogy török területen is megesett a harmincad „elszöktetése”, ami pedig hatványozott veszedelemmel járt. Az 1569-es országgyűlés elrendelte, hogy a tőzsérek ne csak a külföldre elhajtott marhaállomány, de a Magyarországon eladottak után is fizessenek harmincadot. Ez a rendelkezése olaj volt a tűzre, s még jobban megnövelte a harmincadfizetéstől szabadulni igyekvő jószágtulajdonosok számát. Még Balassa András, Dobó István, Pethő János sem riadtak vissza attól, hogy birtokaikról rejtett utakon szállítsanak marhát külföldre. Csupán az 1574-es esztendőben 6 ezernél több marhát csempésztek ki külföldre, harmincadfizetés nélkül. Az is előfordult, hogy a csempészek helyett ártatlanokat fogtak el és büntettek meg. Az ország leghatalmasabb tőzsérét, Thököly Sebestyént 1569-ben csempészésen fogták, de az uralkodó a lefoglalt marhák egyharmadát visszaadta, mert utólag megfizette a harmincadot.

Az illegálisan utakat kereső tőzséreket aszerint különböztették meg, hogy a társadalom melyik rétegéhez tartoztak: főurak, nemesek vagy egyszerű polgárok voltak-e. A magasabb társadalmi rétegbe tartozókkal az uralkodó s az illetékes hatóságok kesztyűs kézzel bántak, tekintettel a királyi házhoz való hűségükre és a tőlük várható személyi és anyagi támogatásra. Ellentétben a fő- és köznemesekkel, pl. Varga Istvánt, mint egyszerű polgárt, „eltévelyedésért” minden marhájától megfosztották.

Számos esetben megtörtént, hogy a csempészésben maguk a harmincadosok is segítettek az őket jól megfizető tőzséreknek, sőt hamisított marhacédulák is forgalomban voltak. Az udvari kamara 1614-es jelentéséből kitűnik, hogy a legnagyobb marhacsempész a XVI. században a két Fugger testvér volt.

Igaz, hogy a XVI–XVII. században a debreceni tőzsérek szarvasmarhájuk nagy részét Bécsbe irányították, de messzebbre is, pl. Velencébe is elmerészkedtek. Nagy szakértelem, vakmerőség, bátorság kellett ahhoz, hogy ilyen messzi útra vállalkozzanak, a szilaj, istálló nem ismert, vad gulyákat féken tudják tartani, mert a 10–11 ezer marha közül egynek sem volt szabad elvesznie.

A marhahajtás megindítása előtt legfontosabb teendő volt a tőzsérek megbízásából az eladásra alkalmas szarvasmarhák felvásárlása. Ez a munka a göbölyszedő emberek – göbölösök – feladata volt. Amikor a szükséges jószágállományt sikerült összegyűjteni, akkor az állatokat „foltba” verték és a „hizláló földre” hajtották, hogy a nehéz utakra felerősítsék.

Az illegális marhaszállításokat a hatóságok több módon igyekeztek megakadályozni, hogy a harmincados házakat ne kerülhessék el. Ezért széles utakat építettek úgy, hogy azok a harmincados házakhoz vezessenek. A Magyar Kamara felvetette ugyan a XVII. század közepén azt a gondolatot, hogy a marhakereskedelem állami hasznát a magyar végvárok fenntartására, a végvári katonák fizetésére kellene fordítani, de ez a gondolat, illetve javaslat az uralkodó tiltakozása miatt nem valósulhatott meg, mert a csaknem üres államkasszájának szüksége volt a harmincad címen beszedett összegekre is. Ez a visszautasítás még nagyobb lendületet adott a csempészkedésnek, hiszen a végvárok fenntartása elsőrendű feladat volt. Az uralkodó a Bécsbe történő marhakereskedelemmel kapcsolatosan nehezményezte a közvetített kereskedelmet, mivel Ausztriában a hús árát lényegesen megemelte. A közvetett marhakereskedelem ugyanis azt jelentette, hogy a magyar tőzséreknek csak kis része jutott el Bécsbe vagy Morvaországba, mert az érsekújvári vámon átjutva, Jathó-pusztán már ott várták őket a bel- és külföldi kereskedők. A debreceni tőzsérek ezeknek adták el jószágait, akik nagy nyereséggel adták tovább külföldön. Ez a lépcsőzetes kereskedelmi forma a külföldi kereskedőknek kedvezett, de hazájukban igen megrágitotta a fogyasztásra kínált hús árát. Éppen ezért II. Mátyás megkísérelte 1605. április 1-én kelt rendeletében ennek a

folyamatnak a felszámolását. Ebben megtiltotta az elővásárlást, s azt is, hogy a marhakereskedők a Vágon átkelve, a magyar tőzsérek jószágállományát felvásárolják. Ezzel akarta megakadályozni a Magyarországról Ausztriába került szarvasmarha-állomány árának irreális emelkedését. A magyar alföldi marhakereskedőknek azonban engedélyezte, hogy jószágait a Vágon túli területekre is áthajtsák, sőt a vám lefizetése mellett áruikat Bécsben vagy Ausztriában is értékesíthessék, s így elejét vegyék a közvetítők árdrágításának. Ezt a rendelkezést II. Ferdinánd némi módosítással 1600. október 10-én megújította, ami azt igazolja, hogy a II. Mátyás által kiadott rendelkezés elérte célját. Említésre méltó azonban, hogy a tőzsérek szolgálatában álló marhahajcsárok nem léphették át az osztrák határt, nem mehettek be Bécsbe, mert az ott lakók félték garázda természetüktől, s ezt a féelmet bizonyára tapasztalataik alapozták meg. A hét szabad hajdúváros lakói a maguk nevelte marha után nem fizettek harmincadot, ami sok visszaélésre adott alkalmat, amiért I. Rákóczi György 1654-ben korlátozta a hajdúvárosok szabadságát.

A magyar szarvasmarha-kereskedelem a XVII. század végén erős hanyatlásnak indult. Az általános elszegényedési folyamat fokozódása miatt egyre nőtt a fizetetlen, kóbor végváriak száma, s fegyveres kíséret nélkül végképp nem volt tanácsos szarvasmarhát hajtani, ami a tőzsérek kiadását nagymértékben megnövelte. A királyi Magyarországon valóságos csatákat kellett vívni a kóborlókkal, míg a török területen szabadabban mozoghattak. Az eddig tárgyalt kiadások és egyéb gátló körülmények mellé társult újabb akadályként, hogy a bécsi kormány gyakran üres kasszájának feltöltése céljából a magyar szarvasmarha-kereskedelmet állami monopóliummá nyilvánította. Ezzel a rendelkezéssel a jól jövedelmező foglalkozás idegen kezekbe került, annyira, hogy egy XVIII. századi összeírás szerint magyar ember a tőzsérek között már nem is volt, a tőzsérség örményekből, románokból, bolgárokból, rácokból, görögökből és zsidókból tevődött össze.

A debreceni tőzsérek kikapcsolódtak a marhakereskedelemből, s a kezdeti fénykor után a hanyatlás tragikumra rajtuk is beteljesedett, ezért a tőkehalmozás más eszközeihez kellett folyamodniuk. A hanyatlást nemcsak a tőzsérek, de az egész város lakossága megérezte, mert a város továbbra is fennálló fizetési kötelezettségei teljesítésénél nélkülözötte a tőzsérektől származó anyagi támogatást.

Dr. Nyakas László

Egy alig ismert magyar partizáncsoportról

Az írásban egy olyan partizáncsoport sorsáról lesz szó, amelyről egészen a legutóbbi évekig igen keveset tudtunk, s amellyel kapcsolatos ismereteink ma sem teljesekek. Történetüket regényesnek is mondhatnánk ma már, ha nem tudnánk, hogy ami velük történt, az maga volt a véres valóság.

A Lebovics József vezette partizánegység létezését csaknem 40 éven keresztül homály fedte. A szorgos kutatómunka eredményeként lett ismertté, hogy tagjai főként azokból a magyar katonákból kerültek ki, akik a Szovjetunió ellen folytatott háború során a frontra kerültek és fogságba estek. Ott győződtek meg arról, hogy ellenségük nem a szovjet nép, hanem a német fasizmus és az akkori magyar kormány. Ennek tudatában álltak a szovjetek oldalára, ezért vállalták a fegyveres harcot a háború mielőbbi befejezése és Magyarország felszabadítása érdekében. Tudjuk, hogy Kijev környékén, az antifasizista és partizániskolán készítették fel őket feladatuk végrehajtására. Arra, hogy a front mögé repülve az ellenállás kibontakozását segítsék és szervezzék.

A tíztagú egység – ketten Nógrád megyeiek voltak – 1944. szeptember 19-én éjjel, Sztaniszlauból repülön indult útnak. A terv szerint Eger és Putnok között kellett volna földet érniük. Minden bizonnyal tévedésből ugrottak ki a gépből előbb, még Sátoraljaújhely térségében. Érkezésüket felfedezték, s az események hamar drámai fordulatot vettek. Két partizán az ugrásnál lábát törte, s reggel elfogták őket. A határőrvadászok a kis csoportot bekerítették, menekülésre csupán egyetlen irányba adódott számukra némi lehetőség. Megadásra szólították fel őket, majd ennek eredménytelensége után tűzharc kezdődött, ami